

6.predavanje iz Vizuelne umetnosti

Za drugu godinu Vaspitačkog smera i

Drugu godinu Razredne nastave

SIMBOLIČKE ARHETIPSKU FORME

Simboličke arhetipske forme su one forme koje je čovek veoma davno uočio u prirodi a zatim je prema njima i sam stvarao nove, prilagođavajući ih svojim potrebama.Među osnovnim arhetipskim formama koje je čovek uočio i stvorio su:

***krug**

***kvadrat**

***krstolik**

***središte**

Krug

Kao fenomen u prirodi i kao veštačka tvorevina krug je lik koji je prvobitno uočen kao makro plan u prostoru,ono što obično nazivamo vidokrug (prostor oko sebe), zatim neki fenomeni na tlu kao što su krugovi na mirnoj vodi kada se u nju baci kamen, a zatim i mnogi drugi detalji uočeni u prirodi kao što su otvor izvora vode u steni, otvor jazbine mnogih životinja, kružna forma gnezda koju oblikuju ptice, zatim kružna forma presečenog stable i drugo. Kao veštačka tvorevina krug je jedna od najstarijih formi koje je čovek svesno proizveo , i to najčešće radi izvođenja radova kao što su pravljenje ograde oko kuće , tora za ovce, otvora bunara i drugo.

Kao simbolička forma krug se javlja u prvim ritualima i religijama, najčešće zasnovanim na solarnom kultu (obožavanje sunca). Kao kultno- ritualna i simbolička forma krug je shaćen po njegovim dinamičkim svojstvima, kao forma koja večno obilazi oko same sebe. Polazišta za njegova šira simbolička značenja iz osnove njegovog arhetipa jeste pojam i značenje tačke, i to u dvojakom značenju: kao vizuelna činjenica minimalnog primetljivog prostora i drugo kao simbolička uskraćenost slobode zarobljavanju kružno zadatom prostoru. Iz tih arhetipskih atributa značenje zatvorenog prostora u vidu kruga proizvela su i neka praktična ishodišta koja važe do danas kao što su na primer razna značenja kruga u sistemu savremenih saobraćajnih znakova.

U najstarijim vidovima značenja kruga u vidu koncentrično spiralnog poretka (kada je višr krugova jedan u drugom) tada širenje prečnika svakog od njih simbolizuje hijerarhijske odnose u značenjima centralizovane moći vlasti, centru neke organizacije, sistemu institucija, pravno izvršne vlasti, vojne hijerarhije i mnogih drugih gde se razlikuje i stvara sistem različitih vrednosti prema shmi koncentričnih krugova. U tom svojstvu najobuhvatnije značenje je meta. Njen centar je vrhunski uzor značenja hijerarhije odnosom tog središta prema periferiji. U simboličkom značenju kruga nebo je najširi prostor nepromenljive božanske hijerarhije prema svemu što živi na zemlji. Vidljivo nebo sa Zemlje kao deo svemira je onaj kružno sagledivi prostor satla od koga zavisi i opstanak na tlu, odnosno život na njemu. Simbolički, nebo je alfa i omega života. Zato je kupola, odnosno, potkupolni prostor u bogomoljama u mnogim religijama i sam simbol neba.

U budizmu koncentrični krugovi označavaju faze unutrašnjeg usavršavanja u težnji za postizanjem skladnosti duha. Središte kruga se uzima često i kao začetak stvaranja. Krug označava i nebeske promene jer on svojom formom sugerise stalno kretanje a na zemlji su neke konvencije i neki događaji osmišljeni u kružnom pokretu kao što su Vitezovi Okruglog stola, okruglo veće koje predvodi Dalaj-lama, savremeni debatni okrugli sto i drugo. Krug se često nalazi zajedno sa kvadratom u koji je krug upisan ili on opisuje kvadrat kao što je to često slučaj u mandalama. Kod nomadskih naroda krugom se označava boravište kao što su logor, mesta oko vatre i sama vatra – ognjište. Time se bitno razlikuje život i

boravak nomada – stočara i ratara, onih koji stalno nastanjuju određeno tlo, kao i žitelja u urbanim sredinama (gde se grade četvrtaste forme prostora kako kuće, tako i druge lokacije poput dvorišta, trgova, ukrštanja ulica i drugo).

Krug je takođe simbol protoka vremena a to se često predstavlja u vidu točka kao što je to i hindu religiji ,čakra, sa dvanaest paoka (dvanaest meseci) koji se kreću oko šupljine točka kao mestu u koje ulazi osovina a koja je opet simbol kretanja vremena.

Stari Vavilonci su takođe krugom označavali simbol vremena tako što su krug podelili na 360 stepeni a sam naziv takve forme (shar) označavao je Kosmos.

U islamskoj tradiciji krug se shvata kao najsavršenija forma ,sastavljen sam u sebi bez kraja, ispunjen i savršen krug je znak apsolutnog. U Meki se nalazi kocka od crnog kamena to je meteorit koji je još od pre islamskog vremena bio kulturna forma za hodočasnike koji u određene dane godine obilaze oko njega u krugu.

U doba stare Grčke Platon je liku kruga predstavio psihi. I u novijem učenju poput Jungovog krug je simbol psihe i jastva , a njemu po formi je suprotan četvorougao kao simbol zemaljske zbilje i materije.

Krug je uopšte simbol zaštite pa je postalo običaj da se nose krugovi oko tankih delova tela kao što su narukvice oko najtanjeg dela ruke, prstenje na prstima ruke, ogrlica oko vrata, što je kasnije postao deo nakita , ukrasa i mode. Nošenje prstena može se smatrati i kulturnim zavetom (bogu ili supružniku) kada se radi o venčanom prstenju.

Kvadrat

Pored kruga , krstolika i središta, kvadrat spada u najstarije arhetipske forme i predstavlja jednu od osnovnih simboličkih formi sa proširenom osnovom svog značenja. U njegovoj najširoj osnovi kvadrat simbolizuje Zemlju kao suprotnost nebu, krug, a u drugoj mogućnosti kvadrat je simbol već stvorenog Kosmosa. Svojim oformljenim u zahvatu prostora sa sve četiri strane simbolizuje i konkretnu stvarnost konačno obuhvaćenog prostora a time on postaje i simbol statičke

forme i pojam ostvarenog mirovanja. Svojim likom kvadrat je istovremeno , forma – zov, i forma – nagovor jer i nagovara i priziva na opisivanje i upisivanje kruga sa unutrašnje i sa spoljašnje strane. Kao vizuelna činjenica kvadrat je po Platonu kao i krug apsolutno lepa forma. Kvadrat se smatra najosvešćenijom formom učijem se liku ogledaju ljudska svojstva svesti, racionalnosti i osetljivosti za red, odnose, poredak, organizaciju, obeležja, urbaniteta i racionalno oblikovanog prostora.

U staroj hebrejskoj religiji , četvorougao je forma, simbol, neizgovorene reči za božanstvo (JHVI). Kao što je kvadrat u mogućnostima svog značenja pored ostalih forma – zov i forma – nagovor, jer u sebi i oko sebe privlači krug , tako isto on sugeriše upis krstolika na središtima svojih naspramnih stranica. Četvorougao, odnosno kvadrat u svoj unutrašnji prostor takođe priziva na spajanje naspramnih uglova koji povezuju dijagonale. Upisivanje krstolika i dijagonala u kvadrat nameće se ideja o proširenom značenju središta (secište krakova, krsta i dijagonala).

Upisivanjem krstolika i dijagonale stvara se dvojno stanje latentnog dinamizma unutar prostora kvadrata. U jednom slučaju se na taj način njegov unutarnji prostor zgušnjava ka centru, a samim tim i njegova unutrašnja površina postaje bitna koherentnija od površine spoljnog prostora- onog koji je izvan granica kvadrata. U bočne strane narušavajući time njegovu zatvorenu formu .Kvadrat u kvadratu takođe stvara vizuelni efekat iridijacije.

U kineskom verovanju prostor se određuje sa četiri pravca a reč yang (muški princip) označava kvadrat. U tom smislu se kineski bog tla predstavlja sa humkom koja ima četiri strane. Prenošenjem kvadratne forme u trodimenzionalnu , što predstavlja lik kocke, značenja se usložnjavaju , osnovno značenje je da je kocka oslonac- temelj- dovršenost (simbol kocke u masonstvu).

U raznim vidovima shvatanja i značenja kvadrata zanimljiva je forma simbolike magičnih kvadrata. Oni su smišljeni tako da se u njihovom prostoru nalaze brojevi ili slova čija značenja daju zbir određenih vrednosti. Tako se na primer u mreži od devet , šesnaest ili dvadeset odeljka mogu sabrati brojne vrednosti cifara od jedan do devet po horizontali i vertikalni, negde ipo dijagonalni čiji je zbir uvek isti. Slično je

i sa poretkom slovnih znakova pri čijem čitanju po horizontali i vertikali , uvek se dobijaju iste reči,koje opet imaju pojedinačno ili sve zajedno logična značenja.

Krstolik

U grupi od četiri osnovne simboličke forme krstolik je pokazatelj vepma ranog uočavanja dva osnovna i suprotno uspostavljena usmerenja čije se ukrštanje vezuje za jedno od najstarijih paleotehničkih načela pletenja, kasnije tkanja u značenju osnova potka. Ovo načelo kao praktično proniknuto dostignuće u oblasti rada čini elementarno osmišljen odnos umnožavanja jedinica nekog materijala u odnosima poretka vertikalnih crta ,horizontalno na čemu se zasniva preplitanje i pletenje od čije gustine zabijanja pletiva zavise vrsta i kvalitet dobijene površine u vidu platna oblikovanih predmeta ili objekata kao što su razni ogrtači od vune, zatim objekti rađeni od pletenog pruća u vidu prvih kuća , torovi za ovce i drugo.Međutim,mezavisno od praktičnog ishoda, pletenja ukrštavanjem pletiva ili pruća u šemi osnova – potka , krstolik je veoma davno stvoren u ljudskoj komunikacijskoj praksi kao vid određenog značenja što je poznato još od kamenog doba kada su urezivane krstolike forme u kamenu ili u materijalima kao što su kosti ili rožine (roga).

Unajstarijim urbanim civilizacijama kao što su one starog Egipta , Kine i Kritsko-mikenske kulture bio je poznat krstolik.Formalno – konstruktivnom obliku krstolik inicira i stvara označeno mesto secište na mestu presecanja vertikale i horizontale a time ostvaruje i vezu sa umrežavanjem unutaršnjeg prostora i za praktične potrebe, kao na primer u urbanizmu . U proširenim značenjima i u kombinacijama sa krugom i kvadratom , krstolik daje osnovne konture svakom urbanom prostoru.U komunikacijskim značenjima krstolik je izrazit pokazatelj četiri osnovne orjentacione tačke – istok- zapad- sever- jug.

Po svojoj pojavnosti krstolik je dinamizovana forma jer njegovi kraci teže da nastave pravac svog smeru.I konkretno zadatoj i konačnoj dimenziji svoje forme krstolik je takođe arhetipska forma čiji pravougaoni kraciteže da kružno ili opisom kvadrata obuhvate i povežu zatvoren prostorpri čemu krstolik postaje forma.Ovde

se prvenstveno misli na tip grčkog krsta (onaj koji ima sva četirikraka jednaka) .Krstolik je simbolička forma koja se povezuje sa zemaljskim svetom (orijentacija na tlu i sa tla,vremenska orijentacija – krstu krugu), i kao simbol kretanja tačaka u krugu – proticanje vremena.Krstolik je takođe simbol transcendentne orijentacije u relacijama izvan zemaljskog prostora.Zbog svojih veoma proširenih značenja u Kini krstolik odgovara broju pet jer se ravnopravno u njemu seku četiri kraka čineći središte kao osvešćeni centar.

U veoma rano doba krstolik je bio jedna od osnovnih formi u planiranju urbanog prostora jer se pomoću odnosa ukrštanja vertikale i horizontale označavalo i središte centralnogurbanog prostora kao što je to bio agora – trg- kod starihGrka ili forum kod Rimljana.Stvaranjem urbanog prostora na principu forme uzduž i popreko ipod pravim uglom stvorene su prve gradske zone podeljene na četiri dela (kvartovi,rejoni) a krstoliko usmerenim glavnim saobraćajnicama u značenju kardo i dehumanos kojim se određivao pravac ulaz i izlaz u grad , kao i njegovo osnovno usmerenje istok – zapad – sever – jug.

Forma krstolika je dobila svoje veoma proširene varijante značenja u hrišćanskoj kulturi preko četrdeset formi tipova krsta kao osnovnog simbola hrišćanske vere upotpunjuje značenje krstolika kao što su simboli crkvene vlasti, hijerarhijske razlike između pape i sveštenika , označavanje raznih prilika isvetih ličnosti (Petrov, Andrijin krst i drugo). Najraniji krstovi iz prvih vekova nove ere su često složeni u vidu krugom obuhvaćenih krakova u koje su ukopljena očetna slova Hristovog imena na grčkom XP što simbolizuje početak nebeskog i božanstvenog života Hrista.Kao simbol vere i Hristove žrtve, Dante je u Božanstvenoj komediji spevao stihove u čast krstu.Prema Kirilu Jerusalimskom krst je stožer sveta, gde je Bog raširio ruke da bi obuhvatio granice Vaseljene pa je zato Golgota centar sveta.

Središte

Kao jedan od četiriosnovna simbola pored kruga, kvadrata i krstolika, središte je sinteza svojstva sve tri ove simboličke forme.Središte ima višeznačna obeležja u

osnovnom značenju u proširenim značenjima ali su zajednička dva njegova svojstva u vizuelnim predstavama , a to su : središte ukrštanja i označeno mesto – zona. To su mesta u unutrašnjim prostorima kruga , kvadrata i krstolika.

Drugo značenje središta je praktično , a simbolički osvešćeno mesto u kojem se , iz kojeg se i u koje se aktivno osnažuju pravci komuniciranja, simetrije, emitovanja energije i uspostavlja hijerarhijski odnos prema perifernim delovima. U tom smislu praktično i simbolično za pojam središte je primerena forma mete koja obuhvata prostornizanjem koncentričkih krugova određujući vrednost od centra ka periferiji. Prema tome, središte je takođe jedno od načela u čijem se neposrednom prostoru označava uspostavljanje značenja moći vrhovnog božanstva.

U svom prostornom postojanju središte se može shvatiti u okviru tri velike oblasti , i to : prvo kao centralna tačka ili zona oko koje se okupljaju ostali činioci označenog prostora . U tom slučaju središte se ističe kao mesto – centar nekog najčešće pravilno predstavljenog ili postojećeg prostora u zadanom obliku.

Druga oblast u shvatanju središta odnosi se na istaknuto – označeno usmerenje po vertikali kojeg podržavaju bočne zone (leva i desna strana) otvorenog ili zatvorenog prostora u vidu najkraćeg usmerenja kao što na primer put prema ekom usponu . U tom smislu postoje mnoge mitske i religijske predstave o značenju središta zemlje, kao što je to u verovanju starih naroda na severu Evrope pre hrišćanstva u značenju sveto drvo koje je po vertikali povezivalo tri zone : podzemnu (koren), ovozemaljsku (stablo) i nebesku (krošnja=.

Treću oblast čini središte na horizontalnom usmerenju . To je usmerenje kojeg podržava prostor gornje i donje strane što se kao pojam i značenje čuva u jeziku kao , na primer, ići po sredini puta, ili proći sredinom sela, grada. To se načelo središta zapaža i u mnogim formama živih organizama kao što je na primer glavni nerv na listovima biljaka na svim oblicima listova u biljnom svetu. To bi se isto moglo reći i za kičmu kod kičmenjaka u životinjskom svetu.

U znaku središte kao prostorno vremenskom pojmu postaje analogni pojmovi i u svim oblicima komunikacijskih i društveno – hijerarhijskih konvencija kao što su značenja : srednji stalež, srednja vrednost , srednji vek, sredina dana i

drugo. Središte kao označeno mesto u vizuelnim predstavama , a posebno u onima gde se ističe značaj centralne forme, najčešće se prikazuje na dva načina : prema mestu i vidnom polju predstave i prema veličini jedne forme u odnosu na druge. U hrišćanskoj ikonografiji posebno mesto ima predstava Hridta među apostolima . Ali to je takođe i opšta šema u svim vidovima prikazivanja kulta lišnosti vladara prema podanicima , kao i božanstva prema vladarima na Zemlji....